

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 135 2014

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2015 och för recensioner 1 september 2015. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-34-6

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2015

Jimmy Vulovic, *Reform eller revolt. Litterär propaganda i socialdemokratisk, kommunistisk och nationalsocialistisk press* (Eureka/ Ellerströms Akademiska, 40). Ellerströms. Lund 2013.

De svenska mellankrigsåren är en tid av litterär blomstring och djärva sociala ambitioner. Det är också en tid av politisk omdaning, moralism och spirande nazism. Denna mångförgrenade verklighet är bakgrunden i Jimmy Vulovics bok om den ideologiska kraftmätningen hos tidens socialistiska, kommunistiska och nationalsocialistiska rörelser, *Reform eller revolt. Litterär propaganda i socialdemokratisk, kommunistisk och nationalsocialistisk press*. Den kan sättas in i ett fält av angelägen aktuell forskning med bidrag av bland annat historikern Håkan Blomqvist om nation, ras och civilisation i den tidiga arbetarrörelsen (2006), litteraturvetaren Bibi Jonsson i hennes studier av antimoderna respektive nazistiska strömningar i kvinnornas trettiotalslitteratur (2008 och 2012) och idéhistorikern Per Sundgren om arbetarrörelsens kulturpolitik (2007).

Främst yttrade sig kraftmätningen, enligt Vulovic, som en strid om språket, om att annektera ord som arbetare, socialism, kultur och bildning för specifika syften. Litteraturen blev ett tacksamt material att införliva i en sådan maktkamp, och det är bruket av skönlitteratur i den politiska propagandan som är ämnet för studien. Titeln pekar på de ideologiska positionerna i striden mellan kommunismens revolutionärer och socialdemokratiens reformförespråkare. Kraftmätningen under 1920-talet mellan socialdemokraterna och de kommunistiska utbrytarna tog sig uttryck inte minst i språkanvändningen och synen på skönlitteraturen och bildningsidealen i den politiska profileringen.

Bokens litteraturbegrepp är brett och omfattar lyrik, prosa, essäer, kritik och politiska tal. Utöver granskningen av de litterära bidragen i rörelsepressen har Vulovic gått igenom ett stort arkivmaterial av brev, dagböcker, verksamhetsberättelser och mötesprotokoll. En viktig föregångare är litteraturhistorikern Victor Klemperer som efter andra världskriget (1947) analyserade de tyska nationalsocialisternas språkbruk i den politiska påverkningsprocessen. Det kännetecknades, som Vulovic formulerar det, av "[s]uperlativens fanatiska estetik", vilken sätter avtryck även i den svenska nationalsocialistiska respektive kommunistiska propagandan: den judiska rasen är smutsigast, kapitalisten ondst (20).

Tre kapitel strukturerar boken: "Kampen om socialismen" handlar om litteraturbruket i propagandistiskt syfte i Sverges socialdemokratiska vänsterparti, Arbetarnas bildningsförbund och den nazistiska rörelsen. Utgångspunkten är åren 1917–1921 då arbetarrörelsens splittring ledde till grundandet 1917 av Sverges socialdemokratiska vänsterparti som 1921 ombildades till Sveriges Kommunistiska Parti. I kapitlet "Kampen om barnen" granskas ungdomsorganisationernas organ och "Kampen om kulturen" undersöker kultursyn och litteraturuppfattning hos de ideologiska aktörerna.

Det är litteraturen som bruksvara i en kamp om makten och tolkningsföreträdet som är i fokus, och materialet lämpar sig väl för en sådan granskning. I tidningar som socialdemokratiska *Folkbladet* och barntidningen *Solstrålen*, den vänstersocialistiska ungdomstidningen *Stormklockan* och nationalsocialisternas *Stormfacklan. Kamporgan för Nordisk ungdom* kartlägger Vulovic det litterära innehållet – allt från moraliskt uppbyggliga amatörskisser till kvalitetslitteratur av erkända författare. I fokus står alltså den partipress som var den kanske viktigaste kommunikationsleden för såväl ledare som passiva medlemmar. Här presenterades och sanktionerades politiska färdvägar och mål.

Med sina exempel bidrar Vulovic till förståelsen av de ideologiska grundvalarna hos de skilda politiska inriktningarna. Bildning blev en "strategi" i socialdemokraternas folkfostran med Arbetarnas bildningsförbund som motor. Man markerade mot kommunisternas revolutionsretorik och anslöt sig till humanistiska ideal i sitt val av kulturella aktörer och skribenter som levererade artiklar till arbetartidningarna. Bland de mer namnkunniga fanns Anna Lenah Elgström, Ragnar Jändel och K.G. Ossiannilsson, och senare en rad arbetarförfattare som Eyvind Johnson, Ivar Lo-Johansson och Rudolf Värnlund. Att den socialdemokratiska pressen hade framstående modernister och arbetarförfattare till sitt förfogande blixtblyste naturligtvis både litterära och ideologiska skillnader och gav skärpa åt attackerna mot nazisterna och åt debatterna om litteraturens uppdrag och konstens frihet.

I barnverksamheten återfinns Vulovic både likheter och skillnader mellan de politiska organisationerna. De förenades av övertygelsen att det var viktigt att föra ut budskapet till framtidens medborgare och skapa lämpliga organ för en sådan förmedling. Intressant nog märktes den socialdemokratiska klyvningen även inom barnverksamheten som delades upp i reformsidans sagostunds-rörelse

och vänsterfalangens barngille. För båda var den moraliska fostran central, men allt eftersom vänstern radikaliserades blev klasskampen och internationalismen utpräglade motiv, medan fosterlandskänslan och det nationella dominerar hos socialdemokratin. En skillnad framträder även i bildningssynen vilken manifesteras i uppfattningen om relationen mellan materialism och idealism. Vänsterrörelsen tryckte på litteraturens funktion som upplysning om den politiska klasskampen (och Vulovic visar hur nationalsocialister och kommunister förenades i synen på litteraturens primära funktion som ett redskap i den politiska kampen), medan det socialdemokratiska materialet förmedlade uppfattningen om litteraturens konstnärliga egenvärde.

I socialdemokraternas litteraturval betonas samförståndet och individens demokratiska ansvar – också det en ideologi, men mindre explicit än hos nationalsocialisterna. Hos dessa framgår det tydligt att individen alltid är underordnad ledaren och kollektivet byggt på rasåtskillnad. Vulovic utreder ingående deras – inte oväntat – selektiva uttolkning av den norröna litteraturen och romantikens idéer.

I ett uppslagsrikt, spännande avsnitt urskiljer Vulovic två skilda "världsbilder" i mellankrigstiden som kontrasterar nationalsocialister och socialdemokrater och som i mycket handlar om hur de såg på det moderna samhället. Nationalsocialisternas poetisk-mytiska respektive socialdemokraternas prosaisk-realistiska kulturuppfattning fick genererelaterade konsekvenser: hos de förra dominerade den retoriskt mer ändamålsenliga traditionella poesin, hos de senare prosan som gav utrymme för mångtydighet. Vulovic hade gärna kunnat utvidga analysen; överhuvudtaget dominerar granskningen av motiv och idéer på bekostnad av diskussionen om form, klichébruk och genre. Bitvis saknas därför kopplingen till bredare litteraturhistoriska och litteratursociologiska sammanhang.

En framträdande poetroll hade ledaren för det nationalsocialistiska partiet, Sven Olov Lindholm. Titlarna "Folk i gevär" och "Vak upp vårt folk" ger besked om både litteraturideal och politiska mål – en strof ur den senare lyder: "Framåt i kamp mot borgardömet fästen / framåt till strid mot rövat kapital! / Kamrater – front emot marxismens judenästen, / slå ner envar, som arbetskraften stal!" (182). I strategiskt syfte lyfte man också till sig populära författare som Verner von Heidenstam, Erik Axel Karlfeldt och Viktor Rydberg för att vinna förtroende för sina politiska värderingar. Samma

strategi kan man för övrigt notera idag när Sverigedemokraterna citerar Rydberg och Vilhelm Moberg för att stärka sin folkliga förankring.

De skilda förhållningssätten till läsarna sammanfattar Vulovic träffande som att "socialdemokratin ville lära sina läsare att tänka kritiskt och diskuterande – demokratiskt – medan nationalsocialisterna ville lära sina läsare att känna nazistiskt" (236). Boken koncentrerar sig på förhållandet mellan partierna och deras tidningar vilket förmodligen är det metodiskt möjliga och mest rimliga. Men hans intressanta genomgång väcker nyfikenhet på läsarna: visst vore det spännande att få inblick i vad litteraturen betydde för dem och i vilken utsträckning den påverkade deras politiska övertygelse eller kultursyn.

Vulovics metod är produktiv i det att den bidrar till att belysa bredare rörelser snarare än enskilda strategier; han har fruktbart valt ett jämförande och relationellt fältperspektiv där han iakttar effekten av aktörernas positioner och manövrar i förhållande till andra aktörer i fältet. Ibland skapar den tematiska uppläggningsen vissa svårigheter att följa den röda tråden, och jag saknar en överskådlig presentation av tongivande enskilda aktörer och tidningarnas utgivningsår och profil. Men i sin helhet är Jimmy Vulovics bok välgjord och viktig. Den visar övertygande på språkets betydelse i striden om arbetarna i en tid av politisk konstituering då mycket stod på spel och andra världskriget ännu inte förändrat allt.

Anna Williams

Re-Mapping Lagerlöf. Performance, Intermediality, and European Transmissions. Red. Helena Forsås-Scott, Lisbeth Stenberg & Bjarne Thorup Thomssen. Nordic Academic Press. Lund 2014.

Ett 20-tal forskare från flera länder bidrar med uppsatser på engelska i denna volym som tillkommit som resultat av en internationell konferens, vilken 2011 hölls i London i samband med en då inledd satsning på nyöversättning till engelska av Selma Lagerlöfs mest kända verk. Att man i första hand riktar sig till en internationell publik synliggörs redan på bokomslagets framsida, där ett foto av Lagerlöf avtecknar sig mot en *karta* som inom konturerna av en glob omfattar länder i olika väderstreck. Därmed får bokens inte helt transparenta